
**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

**BUXORO DAVLAT UNIVERSITETINING PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI**

DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI

BUXORO VILOYAT HOKIMLIGI

**ZAMONAVIY
TILSHUNOSLIKNING MILLIY
YUKSALISH VA ILMIY
TAFAKKUR TARAQQIYOTIDAGI
O'RNI**

(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 32 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)

**BUXORO – 19.10.2021
«DURDONA» NASHRIYOTI**

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKNING MILLIY YUKSALISH

A 90

Zamonaviy tilshunoslikning milliy yuksalish va ilmiy tafakkur taraqqiyotidagi oʻrni [Matn]: maqola va tezislari toʻplami / D.B. Axmedova.-Buxoro: "Sadriddin Salim Buxoriy" Durдона, 19.10.2021.-266 b.

UO'K 81(043.2)

КБК 81.2

MAS'UL MUHARRIR:

Tosheva D.A. – f.f.f.d. (PhD)

TAQRIZCHILAR:

Ahmedov A.R. – f.f.n., dots.

Rajabov D.Z. – f.f.d.(DSc), dots.

Eshonqulov H.P. – f.f.d.(DSc), dots.

TO'PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHILAR:

Axmedova D.B. – f.f.f.d (PhD)

Mirxanova G.R. – katta o'qituvchi

Saidova R.A. – f.f.f.d (PhD)

Ushbu Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumanining ilmiy maqola va tezislari toʻplamida Oʻzbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni qabul qilinganining 32 yilligi hamda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining «Oʻzbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi PF-5850-son Farmonida koʻzda tutilgan "Oʻzbek tili bayrami kuni"ni keng nishonlash, jumladan: oʻzbek tilining davlat tili sifatida nufuzini oshirish va qoʻllanish koʻlamini yanada kengaytirish shuningdek oʻzbek tilining davlat va jamiyat hayotidagi mavqeyini yanada yuksaltirish, davlat tilining rivojlanishi, tarixiy taraqqiyoti, istiqboli bilan bogʻliq ilmiy tadqiqotlar samarasini oshirish, oʻzbek nazariy tilshunosligi, leksikologiya hamda leksikografiyasi, til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar va amaliy filologiyani rivojlantirish, oʻzbek tili taʼlimi muammolari, davlat tilida ish yuritish va nutq madaniyati masalalari borasida fikr va tajriba almashish, sohada amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish boʻyicha ilmiy, amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur toʻplamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik maʼlumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga mualliflarning oʻzlari masʼuldirlar.

ISBN 978-9943-7701-7-1

© BDU PEDAGOGIKA INSTITUTI

MUNDARIJA

№	Muallif(lar)	Mavzu	Bet
1	Daminov Mirzohid	Til – millatning ruhi	8
2	Zaripov Botir	Davlat tili – milliy taraqqiyot va sog'lom tafakkur mezon	11
2	Xamidov Obidjon	O'zbek tilining nufuzi va ravnaqi	14
3	Qirg'izboyev Abdug'affor	Ona tilimiz rivoji va taraqqiyoti yo'lida	17
4	Qahhorov Otabek	Til – buyuk va qadrli ne'mat	19
5	Huseynova Abira	Sen millat mulkisan – ona tilim	22
6	Azimov Inomjon	Ta'lim tizimida davlat tilini o'q'itish muammolari	25
7	Rustamov Akbar	Til – inson kamolotining ko'zgusi	31
8	Jabborov Nurboy	Til – milliy ruh manbayi	34
9	Abuzalova Mehriniso	Davlat tiliga sadoqat Vatanga sadoqatdir	45
10	Pardayev Azamat	Betakrorimsan, yagonamsan, navqiron ona tilim!	50
11	Bahriddinova Bashorat	Milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli	55

1-SHO'BA: TILSHUNOSLIKNING AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY YO'NALISHLARI

Muallif (lar)	Mavzu	Bet
Axmedova D.B., Hamidova I.O.	Tilga sistem yondashuvning lingvistik konsepsiyalari	59
G'aybullayeva N.I.	Tibbiy birliklar platformasini yaratishning amaliy ahamiyati	63
Muhiddinova F.	Huquqiy til: uslub va huquqshunoslik nutqining o'zaro uyg'unligi	70
Saidov Y.S.	Turkiy tillar oilasida o'zbek tilining o'rni	76
Mirxanova G.R.	O'quv lug'atchiligida sinonim lug'atlarning o'rni	82
Rustamova Sh.	Lisoniy vositalarning tanlanishida nutqiy vaziyatning o'rni	86

3. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 16-том. – Тошкент: Фан, 2000.
4. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 14-том. – Тошкент: Фан, 2000.
5. Кошғарий, Махмуд. Девону луғоти-т-турк. – Тошкент: Фафур Гулом номидаги НМИУ, 2017.
6. Навоий асарлари луғати. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1972.
7. Рабғузий. Қисаси Рабғузий. – Тошкент: Ёзувчи, 1990
8. Фитрат, Абдурауф. Танланган асарлар. - Тошкент: Маънавият, 2006.
9. Чўлпон, Абдулҳамид. Асарлар. Тўрт жилдлик. IV жилд. – Тошкент: Akademyashr, 2016.

Нурбой Жабборов

**Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти
университети профессори, филология фанлари доктори**

ДАВЛАТ ТИЛИГА САДОҚАТ ВАТАНГА САДОҚАТДИР

*«Хар биримиз давлат тилига бўлган эътиборни мустақилликка
бўлган эътибор деб, давлат тилига эҳтиром ва садоқатни она ватанга
эҳтиром ва садоқат деб билишимиз, шундай қарашни
ҳаётимиз қондасига айлантиришимиз керак. Бу олижаноб ҳаракатни
барчамиз ўзимиздан, ўз оиламиз ва жамоамиздан бошлашимиз,
она тилимизга, урф-одат ва қадриятларимизга ҳурмат,
Ватанга меҳримизни амалий фаолиятда намоён этишимиз керак».*

Ш.М.Мирзиёев

*(Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганининг ўттиз йиллигига
бағишланган тантанали маросимдаги тарихий нутқдан)*

Она тилини асраш, уни янада бойитиш ва ривожлантириш йўлидаги энг муҳим қадамлардан бири, тарихий воқеа сифатида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрда ПФ-5850-сонли “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-

тадбирлари тўғрисида”ги Фармони асосида ўзбек тилига давлат тили мақоми берилган кун – 21 октябрь санасини “Ўзбек тили байрами куни” деб эълон қилиниши бўлди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси 75-сессиясида жаҳон минбаридан туриб глобал аҳамиятга эга долзарб масалалар юзасидан ўз нуқтаи назарини ўзбек тилида ёритиб берганлигидир.

Дарҳақиқат, тилимиз бойлигимиздир. Бойлик кўз қорачиғидай асралади, авайланади, эъзозланади. Тилнинг асосий бойлиги сўз ҳисобланар экан, уларнинг асрлар оша йўқолиб кетмаслиги учун ҳам луғатлар тартиб берилади. Бу қадимий анъана бўлиб, ҳозиргача сақланиб ўрганилиб келинаётган тарихий луғатлар бундан гувоҳлик беради. Истиклолдан олдин 1981 йилда чоп этилган “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”га 60 минг сўз киритилган бўлса, мустақилликнинг дастлабки йилларида чоп этилган беш жилдли изоҳли луғатда эса 80 мингдан ортиқ сўз изоҳланди. Ҳозирги ўзгаришлар, янгиланишлар, шунингдек, шевага хос сўзлар ҳам ўрганилиб луғатдан жой олса, луғат бойлигимиз 150-160 минг сўздан ошиши мумкин экан. Бу эса тилшунос, адабиётшуносларимиздан изланишни, илмий тадқиқни талаб этади. Атоқли ёзувчиларимиздан бири Пиримқул Қодиров ўзбек тилига давлат тили мақоми берилган йилда (1989 й.) журналлардан бирига берган интервьюсида “Тилидан айрилган халқ маънавий Ватанидан жудо бўлади”, деган ҳақли фикрни илгари сурган эди. Дарҳақиқат, биргина тилда Ватан, маънавият, маданият, тарих мужассам. Тарихимиз қатларида ўзбек тилини атайлаб сиқиб чиқаришга уриниш орқали миллий маданият, қадрият ва ўзлигимизни йўқотишга бўлган чин маънодаги курашлар бўлган. Бунга қадимдан ва яқин ўтмишимиздан кўплаб мисоллар келтириш мумкин.

Бугун 2021 йил 21 октябрда ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганлигининг 32 йиллиги кенг нишонланаркан, беҳосдан хаёлимиздан

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKNING MILLIY YUKSALISH

тилимиз тарихи, уни сақлаш йўлидаги уринишлар бирма-бир ўтади. Дарҳақиқат, ўзбек тилининг расмий тил сифатида яшаб қолиши учун қилинган биринчи ҳаракат бундан роппа-роса ўн бир аср олдин қилинган.

X асрда Қорахонийлар давлати асосчиси Бўғрохон ҳокимият тепасига келгандан сўнг Туркистондаги кабилалар унинг ҳукмронлигида бирлашдилар ва давлат тили туркий (ўзбек) тил ҳисобланди. Манбаларда XV асрда эски ўзбек тилининг “яшаб” қолиши учун унга иккинчи маротаба давлат тили мақоми берилиши Алишер Навоий ва Ҳусайн Бойқаро замонасига тўғри келганлиги хусусида маълумотлар берилади. Ўзбек (туркий) тилини форс-тожик тили соясидан қутқариш, унинг имкониятларини асослаш, ҳақоратланган тилини “шеърят осмонига кўтариш” муаммоси буюк мутафаккир шоир, давлат арбоби Алишер Навоий зиммасига тушади. Уларнинг замонида ўзбек тили давлат аҳамиятига молик масалага айланади.

Демак, ўзбек тилини бор бўй-басти билан сақлашга қарата уринишлар кўп маротаба бўлган. Бугун бизнинг вазифамиз эса қадимдан сайқалланиб келган, аждодлардан мерос бўлиб қолаётган бебаҳо бойликнинг ворислари сифатида она тилимизни авайлаш, асраш, кўриқлашдир.

Дарҳақиқат, бугунги кунда миллий кадриятларимизга бўлган эътибор, эҳтиромни ўзгача таърифлаш мумкин. Ҳам моддий, ҳам номоддий кадриятларимиз тикланди. Моддий саналган осори атиқалар, ўзбек миллий буюмлари-ю байрам-тантаналари; номоддий бўлмиш урф-одатларимиз, анъаналаримизга муносабат ўзгарди; 1990 йилдан бошлаб ўзбек миллий грамматикасини яратиш учун қатор тадқиқотлар режаси белгиланди, тадқиқот натижалари асосида тилнинг миллий хусусиятлари акс этган дарсликлар яратиш иши йўлга қўйилди; ўзбек тилининг изоҳли луғати, имло луғати, мактаб ўқувчилари учун алоҳида турли номларда луғатлар яратила бошланди; 2016 йил май ойида Алишер Навоий номидаги Ўзбек тили ва адабиёти университетининг очилиши; ўзбек тилига давлат тили мақоми

берилганининг 30 йиллигини нишонлаш борасида қабул қилинган қарор ва 2020-2030 йилларда ўзбек тилини ривожлантириш ҳамда тил сиёсатини такомиллаштириш концепциясида белгиланган вазифалар ўзбек ҳуқуқий тилининг ривожланишига кенг йўл очиб берди.

«Глобаллашув шароитида миллий тилимизнинг софлигини сақлаш, унинг луғат бойлигини ошириш, турли соҳаларда замонавий атамаларнинг ўзбекча муқобилини яратиш, уларнинг бир хил қўлланишини таъминлаш долзарб вазифа бўлиб турибди... Яна бир муҳим вазифа фундаментал тадқиқотлар, саноат, банк-молия тизими, юриспруденция, дипломатия, тиббиёт ва бошқа тармоқларда давлат тилини тўлақонли қўллаш билан боғлиқ» (Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг «Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганининг ўттиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи»// 2019 йил, 21 октябрь// <http://uza.uz/uz/politics/>) каби чора-тадбирлар қўндаланг турган пайтда она тилимиз камолига гов бўлаётган, унинг файзли ва мусаффо муҳитини бузишга қаратилган иллатларнинг мавжудлиги кишини газаблантиради.

Русча сўзларни аралаштириб гапириш, рекламаларда, пешлавҳаларда имло билан боғлиқ хатоликларга йўл қўйиш, ном қўйишда “жарангдор” деб топилиб ҳар қандай чет сўзларни қўллаш (масалан, савдо дўконлари, гўзаллик салонлари, кафеларга “Черадейка”, “Эстел”, “Лавитта”..... каби номлар қўйилган) шулар жумласидандир. Рекламаларда *қаровсиз қолган нарсалар* ўрнида *қарорсиз қолган нарсалар*; *Истанбул* ўрнида *Истамбул*; яқинда ўзбек тилини тарғибот қилиш учун бир гуруҳ ўқитувчи ва ўқувчиларнинг қўлларида “*привет эмас, ассалому алейкум*” деб ёзган реклама қоғозларида ҳам имловий ва услубий хатолар қўлланганки, бу тилга бўлган бепарволикдир.

Тилнинг ҳам ижодкори, ҳам истеъмолчиси бўлган халқ ўз лисонини асло безътибор қолдирмаслиги лозим. Соф ўзбек тилида мулоқот қилишнинг ўзи

хам миллат тилига бўлган ҳурматнинг нишонаси саналади. Тилнинг миллий жозибасини оширувчи қудрат қонун эмас, балки халқнинг ўзидир. Чунки муайян тилда ҳеч ким гапирмай қўйса, у ижтимоий муносабатлар жараёнига татбиқ этилмаса, у ўз жозибасини йўқотади.

Дарвоқе, ҳар қандай инқироз нафақат қийинчиликлар, балки "имкониятлар эшиги" очилаётган ажойиб даврдир. Янги фикрлар, ижодий кашфиётлар ва яратувчи ғоялар учун энг яхши вақтдир. Бугун бутун дунёда бўлгани сингари Ўзбекистон халқи ҳам синовли даврни бошидан кечирди, бутун бошли кишилик жамияти учун синов-имтиҳон даври бошланди, инсоният кўринмас ёв билан курашмоқда. Масалан, пандемия туфайли бир қанча birlikлар нутқимиздан мустаҳкам ўрин эгаллади. Биргина коронавирус билан боғлиқ ўндан ортиқ *кўзга кўринмас ёв, тождор вирус, инсониятни иложсиз қолдирган вирус, тождор вируснинг тожи, хавфли ёв, тожли душман, кўзга кўринмас митти офат, тож кийган вирус, дунё иқтисодини емирувчи касаллик, инсон саломатлигининг кушандаси, чекинмаётган ёв, оламий фалокат* каби перифрастик, метафорик birlikларнинг фаол қўлланишда эканлигини кузатамизки, булар бевосита тиббий нутқ билан боғлиқ.

Бир сўз билан айтганда, тил миллатнинг маънавий-руҳий бойлиги, мулки экан, унга ҳурмат билан қараш, эъзозлаш, унинг юксалиши, тилимизнинг софлиги, бойлиги йўлида курашиш, миллий кадрият даражасига кўтариш барчамизнинг олий бурчимиздир. ЮНЕСКОнинг маълумотига кўра, бугунги кунда бир ҳафта ичида битта тилнинг йўқолиш хавфи мавжуд. 1996-2000 йилларда ЮНЕСКО томонидан "Дунёда йўқолиш хавфида турган тиллар атласи" ("Атлас мировых языков, находящихся под угрозой исчезновения") яратилиб, унда бугунги кунда турли қитъаларда 1000 дан ортиқ тилларнинг ўлик тилга айланиш ҳолати қайд этилган. Дунёда 6 мингга яқин тил бўлса, улардан 100 га яқини давлат тили мақомига эга экан.

Ўзбек тили шу 100 рақами ичида турган экан, нуфузли тиллардан бири саналишини асло ёддан чиқармаслигимиз керак. Зеро, маърифатпарвар аллома Исҳоқхон Ибрат айтганидек, “Ўз тилига садокат – бу ватаний ишдир”.

Абузалова Мехринисо Кадиrowна
БухДУ Ўзбек тилшунослиги кафедраси профессори,
филология фаилари доктори

БЕТАКРОРИМСАН, ЯҒОНАМСАН, НАВҚИРОН ОНА ТИЛИМ!

Қадим маданиятлар, кўҳна анъаналар бешиги бўлган тил ҳар бир халқнинг маънавий меросини, миллий ўзлигини ўзида мужассам этган буюк қадриятдир. Шу боисдан ҳам дунёда энг муқаддас ва табаррук зот бўлган она сиймосининг тилга вобаста қилиб, айтилишида улуғ ҳикмат бор. Дунёни азму шижоати билан титратган не-не жаҳонгирлар-у оламини кезган донишмандлар ҳам илк бор тилини она деб атагани забон бахш этган мўътабар зотга чексиз эҳтиромнинг рамзидир.

Улуғ боболаримизнинг ўз она тилида яратган дурдона асарлари бугун жаҳон аҳлини ҳайратга солиб келаётганлиги ҳар биримизда фахр-ифтихор туйғусини юксалтиради. Бу ҳақда гап кетар экан, Маҳмуд Қошғарийнинг “Девони луғотит турк”, Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг” асарларини, она тилимизнинг бетакрор оҳанглари тасвирлаб берган ҳазрат Навоий ижодини, адибнинг “Хамса” дурдонасини, “Ҳазойин ул-маоний” девонини, шоҳ ва шоир Бобур мирзо меросини, “Бобурнома” асарини, унинг девонини алоҳида қайд этиш лозим. Кўҳна ва навқирон тилимиз асрлар давомида не-не талотумлар ва давр синовларига дош бериб, бамисоли оловда туғилиб, оловдан омон чиқадиган афсонавий қуш - самандардек бугунги замонавий, ривожланган, дунё билан бўйлашган мамлакат ва халқ тилига айланди.

Ўтган асрнинг 80-йиллари охиригача жамиятнинг соҳа ва тармоқларида рус тили “хукмронлиги”нинг узок муддат давом этганлиги

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKNING MILLIY YUKSALISH VA ILMIY TAFAKKUR TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

*(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 32 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

<i>Muharrir:</i>	<i>G'.Murodov</i>
<i>Texnik muharir:</i>	<i>G.Samiyeva</i>
<i>Musahhih:</i>	<i>M.Raximov</i>
<i>Sahifalovchi:</i>	<i>M.Arslonov</i>

Nashriyot litsenziyasi AI № 178. 08.12.2010. Original – maketdan bosishga ruxsat etildi: 15.10.2021. Bichimi 60x90 1/8. Kegli 14 shponli. «Times New Roman» garn. Ofset bosma usulida. Ofset bosma qog'ozi. Bosma tabog'i 33. Adadi 20. Buyurtma № 183.

«Sharq-Buxoro» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar O'zbekiton Mustaqilligi ko'chasi, 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46

